

Boka László: *Peremek és középpontok. Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról*

Budapest, Balassi Kiadó, 2018, 312 l.

Boka László korábbi tanulmányköteteiben (*A befogadás rétegei*, 2004; *Egyszólamú kánon?*, 2012) fontos vonulatot képezett a kanonizációs mozgásokra, kultuszok épülésére való odafigyelés: a meggyőződés, hogy az irodalmi emlékezet működését számos, megragadható tényező befolyásolja, ezek leírása pedig fontos feladata az irodalomtudománynak. Ott a hangsúly főként az erdélyi magyar irodalomra és annak határok feletti átjárásaira esett. *Peremek és középpontok* című kötete továbbra is merít erdélyi szerzők életművének és intézményszervezéseinek az esettanulmányaiból, de ezúttal tágabb, a teljes magyar irodalmi századelő a téma. A szerző mintegy ezen, a *Nyugat*, József Attila vagy Radnóti kapcsán kétségkívül centrálisnak számító erőterén belül vagy ehhez viszonyítva vizsgál a korábbihoz hasonló kérdéseket: hogy milyen állomásokon keresztül válnak éppen azok az irodalomtörténeti narratívák centrálissá, amelyeket ma ilyeneknek tartunk. A Bourdieu-féle kapcsolati tőke és irodalmi mező, illetve az irodalmi hálózatok kérdésköre nyújt ezekhez a megközelítésekhez inspirációt és módszertani fogódzót.

A *Nyugat*-centenárium kapcsán már több szaktanulmány dokumentálta, és a 19. század második felével kapcsolatos irodalomtörténeti kutatások újabb szempontokat és megközelítési irányokat javasolva megfontolandó érveket hoztak fel amellet, hogy a magyar irodalmi modernség korszakhatárát érdemes korábban, a 19. század utolsó évtizedeiben, esetleg a millenniumi ünnepek környékén keresni és nem abszolút újdonságként tekinteni a *Nyugat* indulására, netán *Ady Új versek* című kötetére. Boka László kötete a *Nyugat* indulása idején lefolytatott polémiákat újranézve, kevésbé ismert forrásanyagokat is hasznosítva úgy kapcsolódik be ebbe az újraértései folyamatba, hogy egy másik, a *Nyugattal* egyidejű történésorra irányítja a figyelmet: a nagyváradi *A Holnap* körének megszerveződésére és fogadtatására. *A Holnap* mint az irodalmi modernizáció alternatív médiuma és viszonyítási pontja nyilván korábban is jelen volt az irodalomtörténetírásban. Alakulásának egyes háttértörténetei viszont, illetve a sajtópolémiák kereszttüzebe való kerülése, ami által a *Nyugat* mintegy szélvédettebb helyzetben találta magát, a kötet első tanulmányaiban revelatív módon mutatkoznak meg. A rivalizálás szolamait is felerősítő tanulmányok nyomán világosabban látszik, hogy bár a *Nyugat* és *A Holnap* egyaránt az irodalmi modernizáció irányát jelölik ki célként, stratégiáik, lehetőségeik, hátterük egyaránt különbözik – utóéletük is ezeknek

a tényezőknek a függvényében ragadható meg. Az alternatív modernségek történetei így egyszerre keresendők a *Nyugat* előtti, illetve a *Nyugattal* egyidejű időrétegekben. Izgalmas ebből a szempontból Babits Mihály fiatalkori irodalmi pozícióit, állásfoglalásait újranezni: a *Fekete madarak* című tanulmány a kötetben épp *A Holnapban* publikáló, de annak visszhangjától visszariadó pályakezdő szerző dilemmáit foglalja össze: „Babitsot lehangolják a félreértésektől tarkított visszhangok, az elsietett vélemények. Eleve tart a meg nem értéstől, s ódzkodik minden költői besorolástól, irányokat és csoportosulásokat érintő polémiáktól, ugyanakkor attól is tart, hogy a környező világ java még nem kész költeményei befogadására, melyeket viszont belső énje leghűbb közvetítőinek gondol. Ezért minden reflexiót – túlzó dicséretet és felületes kritikát egyaránt – traumatikusan él meg” (72). Az első verspublikációjánál tartó Babits emlékezetes, a *Nyugat* 1909-es Ady-számában közölt, egyszerre éles és elfogadó állásfoglalása is jobban megérthető ezeknek az irodalomszemléleti, irodalompolitikai és alkati természetű hezitálásoknak a nyomán, amelyeket Boka László tanulmánya részletesen foglal össze.

Az elmúlt néhány évben egy újabb centenárium, az első világháború százéves évfordulója inspirálta feltárára váró összefüggések kibontását az irodalomtörténeti kutatások számára. A *Peremek és középpontok* egy teljes fejezetet szán az 1914–1918 közötti fejlemények és erővonalak számbavételére. Előbb a hátszói propaganda hatásait vizsgálja azoknak a szerzőknek a pozíciójára nézve, akik nem vettek részt a fronton lefolyt harcokban. A megbélyegzés, a cenzúra, a pacifizmus, illetve a hátszói mindennapok dokumentálásának fontossága egyaránt szerepet kap Boka László összefoglalójában. Egy másik tanulmány a háború idején megjelent, különböző hátterű irodalmi antológiák anyagát, propagandisztikus irányultságát, majd fokozatosan és szórványosan az „elég már” hangjainak is teret adó példákat elemzi. Ezekből az esettanulmányokból is nyilvánvaló, hogy a nemzeti konzervativizmus irodalma mintegy új helyzetben megmutatkozó önlegitimációs tényezőként ismerte fel a háborús helyzetet, és az előző évtizedben lefolytatott irodalompolitikai és irodalomszemléleti viták ebben a kontextusban új árnyalatokat mutatnak. A „pacifizmus” erős állásfoglalást jelentett tehát ebben az időszakban – 1915-től a *Nyugat* is egyre inkább elköteleződik ebben az irányban, de a *Nyugat* szűkebb körén kívül tevékenykedő szerzők békepárti verseinek vizsgálata további árnyalatokkal gazdagítja az összképet: a kötetben két korábbi holnapos, Dutka Ákos és Emőd Tamás 1915-ös és 1917-es verseskönyveiről esik szó bővebben – mint Boka László megállapítja, a tragikus és a keserűen ironikus szövegek egyaránt helyet kapnak ezekben a kiadványokban. Izgalmas felvetésekkel jár annak megközelítése is, hogy miképpen befolyásolta Arany János centenáriumát 1917-ben a háborús időszak. Babits Mihály és Kosztolányi megnyilatkozásaira figyelve, az előzmények összegzésével a szerző kimutatja, hogy Babits Arany-képét befolyásolja, hogy ekkortájt válik nála dominánssá az örök erkölcsi értékeket felmutató, a nehéz időkben közösségben gondolkodó humanista pozíciója, és ezen alapálláshoz Arany

életművében is fogódzókat talál: az ő moralitásához, esetenként rezignációjához nyúl vissza ekkori írásaiban, Kosztolányi pedig egy emlékezetes mondatában az *Őszikék* írójához küldi el lelkét egy 1917-es előadásában, a lírikus, az elfojtásain túljutó Arany Jánost ismerve fel a kései versekben.

A kötet következő tanulmányblokkja olyan jelentős szerzők munkáival foglalkozik, akiknek az őket szorosán összekötő kapcsolathálón túlmenően fontos közös vonásuk, hogy Erdélyhez is kötődnek, de ugyanakkor életük jelentős időszakait töltötték Erdélytől távol – mintegy külső nézőpontot is nyerve ezáltal Kolozsvár vagy az irodalmi intézmények megítéléséhez. Bánffy Miklós, Jékely Zoltán, Kuncz Aladár életművei, az Áprily Lajoséval is kiegészíthető módon egyfajta köztes térben is léteznek, átjárva és felülírva a peremek és középpontok abszolút értelemben elgondolt kategóriáit. A tanulmányok megvilágítják, milyen értékválasztások kötik össze ezeket a szerzőket, illetve műveiknek reprezentációs eljárásait is vizsgálják a bejárt terek összefüggésében.

A zárófejezetben három költő életművét illetve azok egy-egy vonatkozását vizsgálja át Boka László: a József Attila-utóéletről, illetve a Radnóti Miklós versekből kiolvasható kulturális önpozicionálásáról szóló összefoglalók mellett egy részletes Dutka Ákos-portrét olvashatunk. Ebben az egymás mellé helyeződésben a fejezet-címből is kiolvashatóan az irodalmi emlékezet működésével kapcsolatos reflexiót is tetten érhetünk: a *Rosták, emlékezetek, hézagok* fejezetcím arra hívja fel a figyelmet, hogy az értéktételezések és kultuszok szinte szükségszerűen járnak együtt a felejtés folyamataival is. Dutka Ákos életművének integrálhatóságát az irodalomtörténeti emlékezetbe a szerző jól érzékelhetően az összevetések, összehasonlító elemzések, illetve a kapcsolatháló értelmző bemutatása felől látja elgondolhatónak. Az irodalmi emlékezet összefüggéseinek feltárása ugyanakkor mindhárom költő esetében az elvárásrendszerek történelmi megmutatkozásával jár együtt: ebben a megközelítésben az irodalmi emlékezet nagyon is ki van téve olyan aktív folyamatoknak, amelyek újra és újra értelmező, összefüggésteremtő módon tudják vizsgálni egy-egy költő életművét.

Boka László új kötete olyan tematikus gyűjtemény tehát, amelyik a huszadik század első felének kulcsmozzanataira irányítja rá a figyelmet a magyar irodalom történeti mozgásainak a szempontjából. Kibontakoznak belőle azok a kontextusok, amelyekben a magyar modernség innovációs stratégiái megmutatkozhattak, beleértve az első világháború kihatásait is erre az irodalmi mezőre. Rálátást nyújt a háború utáni irodalmi terek átjárhatóságára, illetve azokra a tényezőkre, amelyek egy-egy két világháború között is aktív szerző utóéletét befolyásolják. Nincs teljességre törekvés a könyvben, ugyanakkor érzékelhetjük, hogy minden tanulmány mögött ott munkál a szándék, hogy ne csupán egy szerzőről vagy egy műről, hanem jelenségekről, tendenciákról essék szó, és ez a megközelítésmód eleve védhetővé teszi a kötet szűkebben értett témaválasztásainak szelekciós kritériumait.

Balázs Imre József